

DE NEDERLANDSCHE MONUMENTEN VAN GESCHIEDENIS EN KUNST

GEÏLLUSTREERDE BESCHRIJVING

UITGEGEVEN VANWEGE DE RIJKSCOMMISSIE VOOR DE
MONUMENTENZORG

DEEL V

DE PROVINCIE LIMBURG

TWEEDE STUK: NOORD-LIMBURG

DOOR J. H. A. MIALARET

GEDIPL. ARCHITECT (HANNOV. T. H.)

MET AFBEELDINGEN NAAR TEEKENINGEN VAN W. A. HEMSING (†),
VAN DEN BEWERKER EN ANDEREN EN NAAR FOTO'S VAN
W. A. HEMSING, J. P. A. ANTONIETTI EN ANDEREN

RIJKSUITGEVERIJ
DIENST VAN DE
NEDERLANDSCHE
STAATSCOURANT

I · 9 · 3 · 7

'S-GRAVENHAGE — ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ

Provincie - Limburg

Gemeente - Bergen

13/9-40

ARCEN EN VELDEN.

Monumenten - Noord-Limburg

Rijksuitgaverij 1937

door G. H. Mialaret

Ged. P. Architect (Hannover T. H.)

15

(afb. 16, XVIIa). H. Sebastiaan, hg 98 (XVIIa); H. Josef met het Kind Jezus, lindenhout, hg 100 (XVIIId?); H. Andreas aan het kruis, hg 105 (afb. 17, $\pm$ 1845); twee adoranten, afkomstig van een altaar, hg 80 ($\pm$ 1700).

Zilveren stralenmonstrans, waarvan het ruitvormige expositorium omgeven is door een weelderige versiering van tusschen doekslingers gevatte wingerdblaren, druiven en korenaren; een der merken: $\frac{I}{P} \frac{I}{H}$; hg 62 (afb. 20, XVIIIId).

Zilverwerk.

Missaal met zilverbetlag, waarop gedreven: de H. Andreas; merken o.a. Venloo en M B (Mathijs Boermans) 1833.

Kandelaars: Een paar gegoten driehoeks op omklauwde bolpootjes en met getorsten balusterstam, hg 40 (XVII B). Een paar gegoten geprofileerde driehoeks met de monogrammen I H S, M R A en A N A, hg 47 (XVII B). Gedreven driehoeks op klauwbollen, en met geprofileerden stam: een hoog 85 (XVIII A); twee paar, grof, hg 62 ($\pm$ 1800). Gedreven wandluchter, de versierde muurrozet met de initialen W. A. B. E. en 1751. Een dergelijke kleinere, ongedagteekend en grof.

Koperwerk.

Processiekruis op bolknop en met drieglopige kruiseinden; hg 72 (XVIII d). Een driestel, wit, gedamascceerde grond, kruis en paal roodwit gestreept (XVIII d). Twee dalmatieken (XVIII B).

Paramenten.

Klok van 94 middellijn en met het opschrift in gothische fraktuur: maria vocor anno domini Mccccxix, hierbij een Grieksch kruisje en twee schildjes met n. r. klimmenden leeuw.

Klok.

Sacristiekast, waarvan de drieledige bovenkast in grillige vormen is ontworpen (XIX b).

Meubelen.

Eiken kerkbank met liervormige zijkanten (XVIII bc).

Op het kerkhof bevindt zich een eenvoudig steenen grafkruis van 1632.

Grafkruis.

VORST.

Woning. C 14, met in ankers 1778.

Woning.

BERGEN.

LITERATUUR: P 1899; 1911; 1930, 171; M 1884/85, 1003; 1918, 96.

Literatuur.

De gemeente Bergen bevat o. a. de dorpen Afferden, Bergen, Heien en Wel, alsmede de buurtschappen Aaien, Blicenbeek, Diekendaal, Heukelom, Siebengewald en Wellerlooi.

Grondgebied.

Het WAPEN der gemeente, waarop zijn voorgesteld: een pijl met de punt naar boven (Wel en Bergen), de H. Dionysius (Heien) en de H. H. Cosmas en Damianus (Afferden), staat uitvoerig beschreven in de Maasgouw 1907, blz. 9 e. v.

Wapen.

Er bestaan twee ZEGELSTEMPELS van schepenbanken: 1, één bewaard in het Rijksarchief te Maastricht, van 26 mM. middellijn, een wapenschild vertoonend met rechtopstaanden pijl en het omschrift: SI. SCAB. IN. WEL. ET. BERGEN; voorts 2, één ter pastorie der kerk van Afferden, met de voorstelling van de Heiligen Cosmas en

Zegelstempels.

Geschiedenis.

Damianus en met het omschrift: SEGILL . SCABIN . AEFERD. Beide zijn van misschien omstreeks 1600.

In de Frankische tijden behoorde het gebied der gemeente tot het deel van Austrasië, dat in 839 aan Lotharius werd toegekend; bij de verdeling van Meersen (?) in 870 kwam het aan Duitschland. De streek, waarin de gemeente ligt, behoorde tot het deel van Gelder, dat bij de scheuring in 1579 onder het gezag bleef van den koning van Spanje, later weer tot het gedeelte, dat ten gevolge van den Spaanschen Successieoorlog, in 1713 aan Pruisen werd toegekend. Onder de Fransche overheersching ontstond in 1795 in „het Roerdepartement” de „Gemeente Bergen”, maar zij was iets kleiner dan thans, o. a. zonder Siebengewald, welke buurtschap er eerst in 1817 bij werd gevoegd (P. 1911, 224). Sinds 1815 behoort de streek tot Nederland; zij stond echter in het tijdperk 1830—1839 onder Belgisch beheer.

VOOR- EN VROEGHISTORISCHE OUDHEDEN.

Literatuur.

- (1) JOS. HAGEN, Römerstrassen in der Rheinprovinz, Bonn, 1931, 233, 236.
 (2) P 1881, II, 15, 22. (3) C. H. HERMANS, Noordbrabantsche Oudh. 1865, 14.
 (4) CAT. M L, Afd. Praehist. en Vatl. Oudh. (5) H K N, 1924, 16. (6) J. H. HOLWERDA., Das Gräberfeld von „de Hamert” Well bei Venlo.

Te HEIEN werd een gepolijste vuursteen bijl gevonden, thans in het Oudhk. Mus. te Maastricht (2)¹⁾, en in 1857, in de buurtschap DIEKENDAAL, Romeinsche voorwerpen uit brandgraven nl. drie borden, een bakje van terra sigillata, twee mat beschilderde bekers met zandbestrooiing, een klein urntje, een wrijfschaal en, van ruwwandig baksel: een ovale urn, een kannetje en platte schalen met rechtopstaanden wand; verder, behalve eenig bronswerk, een glazen bolvormig urntje en een balsarium. Al deze voorwerpen dagteekenen uit de tweede helft der eerste eeuw en uit de eerste helft der tweede eeuw en berusten thans in het R. Mus. v. Oudh. te Leiden [zie (3) en (4)]. Een belangrijk urnenveld van een Gallo-Germaansche bevolking lag bij „de Lakei” te AFFERDEN. Tal van urnen werden er ontgraven en bevinden zich thans in het Museum te Kevelaer; daaronder zijn er verscheidene van het z.g. vroege Halstatt-type met ingesneden versieringen (5). Te BERGEN werd een gepolijste bijl van roodbruine vuursteen gevonden, thans in het Leidsch Museum (2). Te AAIEN, uit den metaaltijd, een bronzen lappenbijl, thans in particulier bezit (2) en een bronzen randbijl met breede snede, thans in het Leidsch Museum.

Ten O. van WEL werd bij „de Hamert” in 1913 een uitgestrekt urnenveld door Dr. J. H. Holwerda ontgraven, aangelegd door een Gallo-Germaansch bevolking in de eeuwen kort vóór en na Chr. De grafheuvels waren met heideplaggen opgebouwd en met greppels omgeven; de gevonden urnen deels van een bolvormig Hallstatt-type, deels van een cylindervormig Germaansch type, berusten thans grootendeels in het R. Mus. te Leiden, enkele in het Museum te Maastricht. Er werden nog een tweetal koepelgraven gevonden met klokbekefragmenten uit laat-neolithischen tijd, die bewijzen, dat er vóór de Gallo-Germaansche bevolking een vroegere, praehistorische geweest is [zie (5) en (6)].

G.

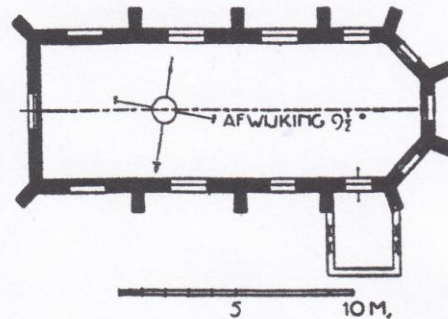
¹⁾ De cijfers tusschen () verwijzen naar de overeenkomstige nummers der bovenvermelde literatuur.

AAIEN.

De KAPEL, toegewijd aan den H. Antonius Abt, bestaat uit een éénbeukige, rechthoekige, aan het koor naar $\frac{5}{8}$ grondslag afgesloten ruimte, met segment-boogdeur in den westmuur. Tegen den zuidmuur is (thans) een sacristie gebouwd (afb. IX, 24 en 25).

Kapel.
Algemeen.

Het muurwerk is van 26 cM. lange baksteen in staand verband opgetrokken. De zeer eenvoudige steunbeeren verdeelen de muren in vakken, die naar het Oosten smaller worden. De spitsboogvensters zijn bij de restauratie van harnassen voorzien; de waterlijst is thans van cement. Op het dak verrijst een zeszijdig leien klokkespitsje met galmgaten.

Uitwendig.

Afb. IX. Aaien. Kapel.

Inwendig is de ruimte overdekt met een (nieuwe) vlakke houten zoldering met lijstwerk-indeelingen. De twee westelijke traveeën hebben onder de vensters telkens twee muurnissen; in den eindmuur van het koor bevindt zich een muurnis (sacrarium?) tusschen twee kleine nisjes.

Inwendig.

De inwendige lengte, breedte en hoogte (tot de zoldering) bedragen resp. 16,05 M., 5,33 M. en 6,25 M.

Afmetingen.

Naar steenverband en vorm kan de kapel van de 16de eeuw zijn, maar zal, archaïstisch eerder in de 17de eeuw zijn gebouwd; blijkens tusschen eenige vensters gevonden sporen van welving op kolonnetten, schijnt de kapel weleer met een steenen (of houten?) verwelving overdekt te zijn geweest.

Tijdsbepaling
en vroegere
toestand

De dakruiter werd gewijzigd (XIX), het makelaar-kruis vernieuwd (1884).

De kapel werd in 1926 met Rijkssteun gerestaureerd door den bouwkundige J. van Dijk te Utrecht.

Restauratie.

Tot den inventaris der kapel behooren:

Een altaar met houten retabel in noordelijken renaissance-stijl, de predella versierd met rondboogpaneeltjes in meubeltrant; de Dorische zuilorde van de retabel en de fronton-nis zijn te weerszijden uitgedost met breede uitgesneden vleugelstukken in cartouchevorm met rijke arabeskenversiering (afb. 24, ± 1600).

Altaar.

Het altaarstuk (afb. 26) stelt Christus aan het kruis voor met Maria en Johannes staande, alsmede de knielende Magdalena, die het kruis omvat; een geestelijke knielt er bij als stichter. Doek, ± 140 × 105, Vlaamsch, 17de eeuw in de manier van Maerten de Vos.

Altaarstuk.

In de nis staat een beeldje van den H. Antonius abt.

Eencellige biechtstoel in kastvorm, de stijlen met cannelure-versiering, de bovenlijst met paneeltjes (afb. 30, ± 1600).

Biechtstoel.

Vier zijkanten van een zeszijdigen houten preekstoel, staande op een stijl met kruisschoren, de gesneden zijvlakken met Dorische rondboogpaneelen zijn

Preekstoel.

gescheiden door cannelure-stijltjes, hun pilasters en bogen zijn versierd met cirkelvlechtingen; de ineengeschrompelde kroonlijst draagt nog een deel van het opschrift: SALIG ZIJ DIE GODTS WORDT HOREN EN DE DAT (BEWAREN); eenvoudig klankbord (afb. 31, $\pm$ 1600.)

Houten beelden. Calvariegroepje (afb. 27), waarvan het Kruisbeeld staat op een heuveltje tusschen Maria en Johannes; hoog $\pm$ 65 (1663). Kruisbeeld, hoog 82 (XVII). Grenenhouten beelden van Maria en Johannes, blijkbaar van een Calvarie, hoog resp. 87 en 101 (afb. 32, XVII A).

Madonna van grenenhout, hoog 60; kroontjes en scepter toegevoegd (XVII). Drie beelden van den H. Antonius Abt, staande voorgesteld met den T-staf en het varken: 1, met kapmantel en bijenkorf-vormigen hoed, eenvoudig en streng van houding, hoog 85 (afb. 29, $\pm$ 1600); 2, met kalotmuts, met in de linkerhand een bel, aardig ondanks gebrekkige verhoudingen, hoog 76 cM. (afb. 28, XVII); 3, blootshoofds, met kapmantel en breed scapulier, op de linkerhand een open boek; hg 85 ($\pm$ 1700). H. Petrus met één sleutel, pathetisch omhoog ziende, hoog 72 (XVIII A).

Miskelk. Effen miskelk met drieledigen nodus. Merken: Bokje, v. d. Bergh (Boksmeer?) en RR (XVIII B).

Kandelaars. Twee paar gegoten koperen kandelaars met driezijdig postament op omklauwde bollen en met geprofileerden baluster; hg resp. 31 en 38 (XVII B).

Klok. In den dakruiter hangt een klok van 71 middellijn en met het opschrift: JOHANNES . ET . HENRICVS . A . TRIER . FRATRES . ME . FECERVNT . ANNO 1648 . S. ANTHONIUS EST NOMEN MEUM . GVERDT DRIESSEN . WERCKEN ARNDTS . CAPELMESTERS.

Banken. Twee eenvoudige zit- en knielbanken met liervormige zijkanten, de rug met balustervormig uitgezaagde platte stijltjes (afb. 30, XVIII A).

Staties. Veertien staties, gravures, gemerkt: J. Fürich inv. et pinx. Verlag Mainz-Regensburg. A Petrak del. et sc.

AFFERDEN.

Burcht. Van den voormaligen burcht van Afferden (Literatuur: Ferber: Gesch. der Fam. Schenck v. Nydeggen, 1860; M. 1879, 188, 192; Limb. Jb 1913, 90), die in het laatst van de 14de eeuw werd verwoest, is nabij het Veerhuis de ligging uit indiepingen der oude grachten herkenbaar.

Wegkruis. Nabij het kasteel Blicenbeek, een rustiek wegkruisje, hg 75 cM. in 17de eeuwschen trant.

R.-K. Kerk. De R.-K. KERK.

Literatuur. FERBER, Gesch. der Familie Schenck v. Nydeggen 1860; M 1879, 188; 1893, 17 en 20; 1895, 77; 1897, 45; 1898, 31 en 35; 1903, 41.

De R.-K. kerk, toegewijd aan de Heiligen Cosmas en Damianus (afb. X, 33 en 35), ligt vrij, omgeven door het kerkhof.